

## SPOSOBY NIWELOWANIA ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH PRZEZ NAUCZYCIELI W ODNIESIENIU DO POTRZEB DZIECI

BEATA BEZPALKO

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6570-367X>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

### Podstawy teoretyczne

**A**gresja, w opinii większości naukowców, jest to działanie zamierzone i skierowane przeciwko osobom lub przedmiotom, które wywołują w agresorze gniew lub niezadowolenie, w celu zadania bólu, straty czy szkody.

Zakłada się, że zachowanie agresywne ma na celu psychologiczne lub fizyczne wyrządzenie krzywdy danej osobie lub zniszczenie jakiegoś przedmiotu, a czasem uszkodzenie samego siebie (Szostak, Tabaka, 2004, s. 10).

Agresja jest to zjawisko bardzo powszechne w dzisiejszych czasach i możemy ją zaobserwować już u bardzo małych dzieci, które nie mają jeszcze opanowanych takich funkcji jak mowa czy myślenie (Danielewska, 2002, s. 16). Zachowania agresywne mogą mieć bardzo różne podłoże. W dużej mierze zależą one od sposobów wychowania oraz skłonności wrodzonych dziecka. Środowisko, w którym dziecko wzrasta, ma na jego zachowanie bardzo duży wpływ (Grochocińska, 2004, s. 413). Agresja najczęściej występuje wtedy, kiedy dziecko wyraża swoje uczucia, takie jak: bunt, frustracja, gniew, wrogość, chęć wyrządzenia krzywdy innym, niszczenia, a postępowanie to wykracza poza zasady i normy społeczne. Dzieci bardzo często odczuwają silne emocje i podczas zachowań agresywnych rozładowują napięcie, którego jeszcze nie są w stanie zrozumieć. Dziecko dostosowując się do świata nakazów i zakazów doświadcza wielu frustrujących sytuacji. Buntuje się, stawia opór, zachowuje się agresywnie (Brzezińska, 2007, s. 108). Kiedy w domu rodzinnym nie są zaspokojone podstawowe potrzeby dziecka, zarówno psychiczne jak i fizyczne, to możemy zaobserwować nasilenie się postaw agresywnych. Błędy wychowawcze, które są często popełniane przez rodziców, również mają znaczenie i negatywny wpływ

na dziecko. W obecnych czasach wielu rodziców wyjeżdża w celach zarobkowych i dzieci dotknięte są problemem tzw. „eurosieroctwa”. Bardzo dotkliwie odczuwają one rozłąkę, czują się opuszczone, a ich cierpienie i poczucie bezradności wobec problemu, objawia się zachowaniami agresywnymi (Bębas, 2011, s. 63). Środki przekazu mają również bardzo duży wpływ na zachowania dzieci. Zarówno w telewizji, jak i w Internecie, w bajkach, reklamach i w grach komputerowych jest wiele agresji, co ma wpływ na kształtowanie osobowości małego człowieka. Dzieci przenoszą zachowania agresywne bohaterów do swojego życia. Dochodzi do znieczulenia, gdyż często oglądane sceny agresywne stają się czymś normalnym. Możemy powiedzieć, że zachodzi tu zjawisko „habitacji”. Polega ono na tym, że dziecko bardzo często przeżywa reakcje silnie emocjonalne, które po pewnym czasie ulegają wytlumieniu i dziecko zaczyna biernie oglądać coraz bardziej wyrafinowane akty agresji (Braun-Gałkowska, Ulfik-Jaworska, 2000, s. 37). Zaczyna ono jednak kumulować w sobie te wszystkie odczucia, aż w końcu dochodzi do ich wyładowania poprzez agresywne zachowanie, a w psychice dziecka bardzo często dochodzi do zaburzeń. Rozmiary tego zjawiska są coraz większe i dlatego ważne jest, aby dorośli: rodzice, opiekunowie, nauczyciele zdali sobie sprawę z tych zagrożeń (Nizankowska-Półtorak, Półtorak, 2007, s. 155).

Ważnym momentem w życiu każdego dziecka jest rozpoczęcie edukacji w przedszkolu. Pojawiają się nowe osoby, nowe sprzęty, dziecko napotyka na wiele nieznanych sytuacji i niejednokrotnie pojawiają się związane z tym negatywne emocje. Kiedy dziecko odłączone jest od rodziców i musi samo pozostać w przedszkolu, to życie jego ulega radykalnej zmianie (Andrzejewska, 2005, s. 113). Bardzo ważne jest, aby w tym nowym środowisku, dziecko napotkało na właściwych nauczycieli i wychowawców, którzy będą wiedzieli i pamiętali, że dzieci pochodzą z różnych środowisk, gdzie mogły doświadczyć rozmaitych form agresji i przemocy skierowanej przeciwko nim. Nauczyciel powinien wykazać się dużym zrozumieniem i wsparciem dla dziecka, które przejawia zachowania agresywne. Postawa jego jest bardzo ważna, gdyż to od niej w dużej mierze zależy zachowanie dziecka (Bielecka, Niesiołowska, 2002, s. 155).

## Badania

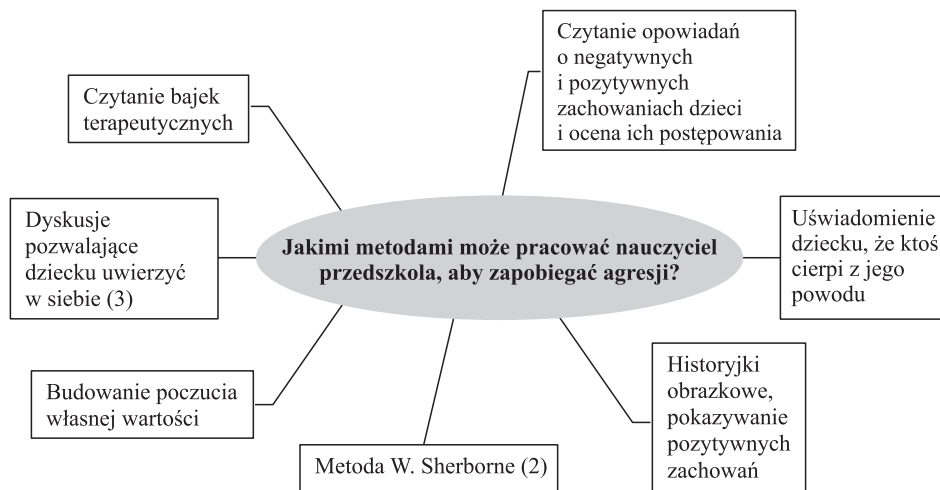
Problematyka agresji wśród dzieci wielokrotnie poddawana była już badaniom. Celem pracy badawczej było poznanie sposobów radzenia sobie z różnymi rodzajami agresji, oraz poznanie problemów i przyczyn zachowań agresywnych u dzieci. Podstawowym problemem badawczym było pytanie: Jakie sposoby niwelowania zachowań agresywnych stosują nauczyciele w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym? Do badań wykorzystano ankietę, która była skierowana do nauczycieli. Badania, którymi były objęte dzieci to: wywiad z pacynką i wywiad skoncentrowany na problemie. Grupa osób badanych liczyła 20 nauczycieli i 40 dzieci w wieku sześciu lat. Badania dzieci były obszernie, gdyż miały one na celu szczegółowe zapoznanie się z opinią dzieci na temat problemów związanych z agresją.

## Wyniki badań

Na pytanie: co może skłaniać dziecko do zachowań agresywnych, nauczyciele odpowiadali następująco: najczęściej – 28% badanych uznało, że powodem zachowań agresywnych u dzieci jest brak wystarczającej miłości, która dziecku jest szczególnie potrzebna, aby mogło się prawidłowo rozwijać. Według 10% nauczycieli, dziecko uczy się zachowań agresywnych przez naśladownictwo. Taka sama liczba badanych uznała, że krzyk osób dorosłych to jeden z powodów zachowań agresywnych dzieci. Z badania wynika, że wszyscy nauczyciele zdają sobie sprawę z tego, co może wywołać agresję u dziecka. Z ich wypowiedzi można wyciągnąć wniosek, że gdy dziecko będzie otoczone miłością i zrozumieniem, oraz będzie miało odpowiednie wzorce do naśladowania, to w jego zachowaniu nie będzie przejawów agresji.

Ważnym pytaniem, na które nauczyciele odpowiadali było: Jakimi metodami może pracować nauczyciel przedszkola, aby zapobiegać agresji? Odpowiedzi ilustruje mapa kategoryalna.

**Mapa kategoryalna.** Wiedza nauczycieli na temat metod, którymi mogą pracować, aby zapobiegać agresji



Źródło: opracowanie własne.

Wartości podane w nawiasach oznaczają liczbę takich samych odpowiedzi.

W badaniu nauczyciele wykazali się znajomością całego wachlarza metod, jakimi mogą pracować, aby zapobiegać agresji wśród dzieci. Najwięcej badanych – 30% odpowiedziało, że należy stosować zabawy tematyczne oraz zachęcać dzieci do działań twórczych. Według 25% nauczycieli należy rozmawiać z dziećmi o emocjach i nazywać je. Pojawiły się wypowiedzi nauczycieli, że znają i stosują metodę Weroniki Sherborne – tak odpowiedziało 10% badanych. Bardzo istotne znaczenie terapeutyczne i wychowawcze mają różne metody pracy z dziećmi. Stosując je należy jednak uwzględniać potrzeby oraz zainteresowania dzieci.

Badanym nauczycielom zadano ważne pytanie. „Kiedy stosowanie kary w zwalczaniu agresji jest skuteczne?” Przeprowadzając analizę badań, można zauważyć, że najczęściej odpowiedzi dotyczyło stosowania i przestrzegania zasad w grupie. Gdy dzieci się do tych zasad nie stosują, to należy je ukarać i ma to przynieść oczekiwaną poprawę zachowania – tak odpowiedziało 25% badanych nauczycieli. Pomimo, iż znane były nauczycielom przyczyny i podłoża powstawania różnych zachowań agresywnych u dzieci, to niepokojący jest fakt, że duża liczba badanych pisze w ankiecie o karze wykluczenia dziecka z grupy na pewien czas, lub odizolowania go od zabawy, co ma sprawić, że dziecko przestanie być agresywne – tak odpowiedziało 20% badanych. Chociaż 20% nauczycieli uznało, że kara to jedynie pośredni środek w radzeniu sobie z agresywnymi zachowaniami, to jednak z badań wynika, że jest to główna metoda wychowawcza przez nich stosowana. Tylko 5% badanych nauczycieli napisało, że zamiast karać, należy tłumaczyć dziecku konsekwencje jego zachowania.

Należy zauważyć, że kara tłumi jedynie na chwilę niewłaściwe zachowania, a w konsekwencji doprowadza do zwiększenia poziomu agresji wśród dzieci. Jeżeli dziecko boi się kary lub czuje się nią w jakikolwiek sposób upokorzone, to zwiększa się w nim chęć odreagowania w sposób agresywny.

Nauczyciele wypowiedali się, czy ich zdaniem dyscyplina w grupie przedszkolnej pomaga w zapobieganiu agresji. Prawie wszyscy uznali, że dyscyplina w grupie to podstawa, że dzieci muszą mieć wyznaczone normy, których nie mogą przekraczać. Pojawiły się też odpowiedzi, że dyscyplina daje dzieciom poczucie bezpieczeństwa, oraz, że dyscyplina to kodeks przedszkolaka. Tylko 10% nauczycieli uznało, że ważne jest, aby organizować dzieciom atrakcyjne zajęcia, co może zastąpić dyscyplinę, gdyż dzieci nie będą się nudziły. Analizując powyższe wypowiedzi, możemy stwierdzić, iż prawie wszyscy badani nauczyciele w swojej pracy stosują dyscyplinę i uważają ją za bardzo ważną. Takie stałe dyscyplinowanie może wzbudzić w dziecku strach, wywołać zdenerwowanie oraz spowodować utratę poczucia bezpieczeństwa. Zamiast stale dyscyplinować, można okazać dziecku zrozumienie, zainteresowanie oraz okazać mu, że jest lubiane. Będzie ono wtedy czuło się dowartościowane i prędzej pozbedzie się zachowań agresywnych.

W ankiecie skierowanej do nauczycieli zawarte zostało pytanie o to, jaką rolę w zapobieganiu zachowaniom agresywnym powinien odgrywać nauczyciel.

Według 20% badanych nauczycieli dziecku należy wyznaczyć granice zachowania. Taki sam procent badanych uznało, że należy dać szansę dziecku, aby się wypowiedziało, dlaczego zachowało się agresywnie. Agresja ma zawsze konkretne przyczyny, do których nauczyciel powinien dotrzeć, aby móc skutecznie jej zapobiegać. Ważnej odpowiedzi udzieliło 15% nauczycieli, że należy nauczyć dziecko panowania nad sobą, i że nauczyciel powinien zapewnić dziecku poczucie bezpieczeństwa, edukować je i być wzorem godnym naśladowania.

Analizując badania, które przeprowadzone były z udziałem dzieci, możemy stwierdzić, że mają one bardzo dużą wiedzę na tematy związane z agresją. Samo pojęcie „agresja” jest im jeszcze mało znane, lecz zapytane o to, jakie znają zachowania

agresywne, potrafią trafnie oceniać i analizować różne sytuacje, w których takie zachowania były przez nich obserwowane lub były ich udziałem. Większość badanych, bo aż 90% dzieci, odpowiedziało, że bicie jest zachowaniem agresywnym. Następnym zachowaniem agresywnym, jakie wymieniło 83% dzieci był krzyk, 48% dzieci za zachowanie agresywne uznało złość.

Kolejne pytanie, jakie zostało zadane badanym dzieciom, brzmiało: Czy dorośli zachowują się agresywnie i kiedy to robią najczęściej? Aby jak najlepiej ukazać, co dzieci miały do powiedzenia na zadane im pytanie, należy przyjrzeć się ich odpowiedziom, które zamieszczone są w tabeli.

**Tabela 1.** Wypowiedzi dzieci na temat tego, czy dorośli zachowują się agresywnie i kiedy robią to najczęściej

Wypowiedzi dzieci	Grupa I	
	L	%
tak, przez cały tydzień wszystkie dni, biją	2	10
czasami, klóć się	9	45
tak, bo dorośli muszą krzyczeć na dzieci, żeby były grzeczne	2	10
gdy są pijani	2	10
tak, biją dzieci	16	80
tak, gdy dają dziecku kary	8	40
tak, bardzo często krzyczą	8	40
każą za karę sprzątać cały dom	1	5
tak, włamują się do domów	1	5
tak, jak do siebie mówią brzydkie słowa	1	5
tak, jak się wkurzą	1	5
tak, w domu tata krzyczy na mamę	8	40
tak, dorośli szczypią	1	5
tak, w domu mama mnie bije	6	30
tak, pani w przedszkolu krzyczy, wyprowadza z sali, sadza na krześle	2	10
tak w domu, mama, tata i babcia biją	1	5
tak, w domu tata mnie bił i ciągnął za ucho	2	10
tak, trochę trzeba być agresywnym, bo gdyby nie było agresji, to nie byłoby grzeczności	1	5

Źródło: opracowanie własne.

Badane dzieci udzielały więcej niż jednej odpowiedzi.

Wszystkie dzieci uznały, że dorośli zachowują się agresywnie i podały różne przykłady tych zachowań. Jak można wnioskować z tych odpowiedzi, najczęściej spotykanym zachowaniem agresywnym jest bicie dzieci i różne inne kary cielesne, np. ciągnięcie za ucho. Opisywane przez dzieci zachowania, to nadużywanie władzy rodzicielskiej, co prowadzi do wzrostu zachowań agresywnych wśród dzieci. Dorosły bardzo często widziany oczami dziecka, to osoba agresywna.

W badaniach dzieci wykorzystano obrazki, na których ukazany był chłopiec, zachowujący się w sposób agresywny. Dzieci dowiodły, że potrafią trafnie analizować te zachowania. Jeden z rysunków wywołał wśród dzieci szczególne poruszenie, był to rysunek z chłopcem, który dostał zakaz oglądania telewizji. Dzieci uznały, że zamknięty telewizor, to ciężka kara za złe zachowanie chłopca – tak odpowiedziało 38% badanych. W dalszych wypowiedziach dzieci uznały, że chłopiec za wszelką cenę postara się znaleźć klucz i otworzyć kłódkę i że poogląda telewizję – tak uznało 95% dzieci. W swoich odpowiedziach podawały różne pomysły na włączenie telewizora. Jako ciekawostkę podaję wypowiedź jednej dziewczynki: *„Agresik myśli, że trzeba gdzieś wysłać rodziców, a potem postawić stół i wspiąć się wysoko, aby dostać klucz, bo schowany jest na pewno bardzo, bardzo wysoko”*. Wypowiedź ta ukazuje do czego gotowe jest dziecko, aby zrealizować swój plan pooglądania telewizji i jak myśli. Z wypowiedzi dzieci możemy wnioskować, że wszyscy rodzice stosują zakaz oglądania telewizji, co może potęgować agresję, niepożądane zachowania i jest złą metodą wychowawczą.

Dzieci, oglądając rysunek, który przedstawiał, jak kolega zabiera Agresikowi kolejkę elektryczną, podały bardzo dużo powodów takiego zachowania. Najwięcej z nich, bo aż 58% powiedziało, że chłopiec zwyczajnie chciał się pobawić i zabrał zabawkę, 43% dzieci uznało, że zrobił to ze złości lub z zazdrości. Może to świadczyć o tym, że dzieci zauważają swoje emocje i mówią o nich. Według nich chłopiec mógł kierować się emocjami zabierając zabawkę. Ponieważ cała sytuacja według dzieci miała miejsce w przedszkolu, zostały zapytane o to, jak nauczycielka zareaguje na taką kłótnię. Bez wahania podawały różne odpowiedzi. Dużo dzieci, bo aż 33%, odpowiedziało, że pani zabierze zabawkę i „wsadzi na krzesło”. Dziecko posadzone na krzeselku za karę ma przemyśleć swoje zachowanie w spokoju i ma to być skuteczna metoda wychowawcza. Pojawiły się też wypowiedzi (23% badanych dzieci), że pani nakrzyczy na chłopca. Według 20% dzieci – nauczycielka zwróci się do chłopca i powie, żeby nie zabierał zabawki. Odpowiedź, że chłopiec będzie stał w kącie, podało – 5% dzieci i tyle samo uznało, że zostanie on ukarany i że będzie stał przy tablicy. Możemy się domyślać, z jakimi metodami wychowawczymi stosowanymi przez nauczycieli spotkały się badane dzieci. W wypowiedziach dzieci nie kryły swoich emocji i można było zauważyć, że takie kary jak: stanie w kącie lub przy tablicy są upokorzeniem ich przed całą grupą. Dziecko jest wtedy wściekle, przepełnione gniewem i niechęcią do nauczyciela i nie potrafi przeanalizować swojego zachowania.

Rysunek przedstawiający rozszoszczonego Agresika kopiącego szafkę zrobił na dzieciach duże wrażenie. Zapytane o to, dlaczego chłopiec tak się zachowuje, podawały różne odpowiedzi. Według dzieci może być ku temu wiele powodów. Najwięcej z nich, bo aż 53%, uznało, że powodem takiego zachowania jest złość, że chłopca ktoś zdenerwował. Duża liczba dzieci (23%) uznała, że zachowanie chłopca spowodowane było ciągłymi karami, które dostawał od dorosłych. Dzieci mówią o tym, że stosowanie kar uruchamia negatywne zachowania i rodzi postawę agresywną.

Bardzo wymowny, i zarazem budzący w dzieciach wiele emocji, był rysunek, na którym pokazane było, jak Agresik dostaje lanie. Powodów do wymierzenia takiego

klapsa chłopcu było według dzieci dużo: chłopiec był niegrzeczny, robił brzydkie rzeczy, nie umył zębów. Większość dzieci wypowiedała się tak, jakby widziało podobną sytuację w życiu. Zapytane o to, od kogo Agresik mógł dostać lanie, najczęściej, bo aż 53% dzieci uznało, że od taty, bo to on najczęściej wymierza klapsy. Mama jednak też może dać dziecku lanie, co wynika z odpowiedzi 18% dzieci. Problem kary cielesnej, wymierzonej przez obydwój rodziców, to coś przerażającego, o czym mówi 30% badanych dzieci. Według nich do takiej kary może dojść i jest to zupełnie normalne. Analizując, co czuje i jak zachowa się chłopiec po wymierzonym mu laniu, dzieci uznały że: przeprosi on swoich rodziców (33% badanych) i będzie się bardzo złościł (18% dzieci), najchętniej pobiłby swoich rodziców i przeklinałby ich (5% dzieci). Wyraźnie widać tu nerwy i frustracje, jakie wywołuje bicie. Dzieci widzą potrzebę zmiany w zachowaniu rodziców, bo odpowiadały, że chłopiec gdy dorośnie, to będzie dobry, zrobi wszystko inaczej, nie będzie bił swoich dzieci, zmieni świat. Zaniepokoić mogą odpowiedzi dzieci, które stwierdziły, że chłopiec, gdy dorośnie, to będzie lał swoich rodziców (10% badanych). Z ich wypowiedzi można wnioskować, że odczuwają potrzebę zmiany w życiu. Mówią one o tym, że czują się bezradne i chcą zmienić świat na lepszy gdy dorosną, ale teraz czują się bezradne. W tych dziecięcych wypowiedziach zawarta jest prawda na temat zachowań ludzi.

Co byłoby, gdyby dzieci nie były bite? Było to bardzo ważne pytanie skierowane do dzieci. Najwięcej dzieci, bo aż 48%, powiedziało, że wtedy byłyby grzeczne. Natomiast 25% powiedziało, że dzieci byłyby lepsze, gdyby nie dostawały klapsów, nie rozrabiałyby tak, takiej odpowiedzi udzieliło 13% dzieci. Według 8% dzieci bicie zostałoby zamienione na karę. Tyle samo dzieci odpowiedziało, że gdyby dzieci nie były bite, to by się nigdy nie słuchały. Wyraźnie widać, że bicie nie jest dobrym sposobem na ukształtowanie charakteru dziecka.

Wypowiedzi dzieci, które powinny zastanowić dorosłych:

*Gdyby rodzice nie byli ciągle źli, to wtedy dzieci byłyby w końcu dobre.*

*Gdy chłopiec dorośnie, to będzie zachowywał się prawie tak samo jak jego rodzice.*

*Gdy chłopiec dorośnie, to nie zmieni się, będzie wszystko niszczył i rozwalal, chyba, że wydarzy się coś w przedszkolu, albo w szkole, co każe mu przestać być złym.*

*Gdy chłopiec będzie w końcu dorosły, to zmieni świat.*

*Gdy mały chłopiec będzie już mógł, to zrobi wszystko inaczej.*

*Jestem jeszcze mały, ale widzę, że dorośli, pomimo że są trochę starsi ode mnie, to zachowują się trochę głupio.*

*Gdy pani krzyczy, to zamykam środkowe uszy i wtedy nic nie słyszę.*

*Musimy rodziców przeprosić i opiekować się nimi aż do końca.*

## Podsumowanie

Badania dostarczyły obszernego i zarazem interesującego materiału i można z nich wyciągnąć wniosek, że agresja w życiu i doświadczeniach dzieci jest obecna. Opo-

wiadały one o biciu, karach, krzyku i innych nieskutecznych metodach wychowawczych, stosowanych wobec nich przez osoby dorosłe. Analizując te wypowiedzi należy zauważyć, że dzieci widzą i bardzo dobrze rozumieją zachowania swoich rodziców i nauczycieli. Dzieci niejednokrotnie głośno i otwarcie analizowały postępowanie rodziców i nauczycieli. W spontanicznie wykrzyczanych przez nich zdaniach, takich jak: *mama mnie bije i ja się wtedy boję, mnie bije tato, Tato nie pcha się tam, gdzie krzyk, on nie ma siły mnie obronić, pani krzyczy i sadza mnie na krzesło, co mnie złości, pani wyprowadza mnie do innej sali* – dominował lęk.

Z badań można również wnioskować, że nauczyciele potrzebują wsparcia, żeby poradzić sobie z agresją wśród dzieci. Wykazali się oni dużą wiedzą na temat znajomości różnych metod niwelowania zachowań agresywnych. Może się wydawać, że nie wszyscy uświadamiają sobie, że postawa i zachowanie nauczyciela ma bardzo duży wpływ na kształtowanie osobowości dziecka. Nauczyciele w ankiecie piszą o tym, że na wszelkie objawy agresji należy reagować ze spokojem i zrozumieniem, a jedyną dobrą drogą do niwelowania agresji jest okazanie dzieciom miłości i zrozumienia. Pojawiły się też wypowiedzi, że dyscyplina jest podstawową wartością w pracy z dziećmi, a kary są najlepszą metodą wychowawczą. Z żadnej wypowiedzi nie wynika, że zamiast dyscypliny należałoby wprowadzić wśród dzieci atmosferę zrozumienia, akceptacji i miłości. Zarówno wypowiedzi dzieci jak i nauczycieli, dobrze obrazują rangę badanego problemu. Mając na uwadze dobro dzieci, należałoby się poważnie zastanowić nad tym, czy wszyscy nauczyciele potrafią poradzić sobie z agresją wśród dzieci i czy są do takiej pracy dobrze przygotowani. Każdy nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę z tego, że w jego rękach jest los małego dziecka, i że w wielu przypadkach jest on jedyną osobą, która może przekazać dziecku odpowiednie wzorce zachowań społecznych.

## Bibliografia

- Andrzejewska, J. (2005). Wspieranie rozwoju dziecka poprzez współpracę nauczyciela z rodziną. W: S. Guz, J. Andrzejewska (red.), *Wybrane problemy edukacji dzieci w przedszkolu i szkole*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bielecka, E., Niesiołowska, M. (2002). Dziecko krzywdzone. W: D. Iwaniec, J. Szmagański (red.), *Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie. Rozpoznanie i interwencja psychospołeczna w doświadczeniach brytyjskich i polskich*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Bębas, S. (red.). (2011). *Zagrożenia i problemy współczesnej rodziny*. Radom: Wydawca Wyższa Szkoła Handlowa.
- Braun-Gałkowska, M., Ulfik-Jaworska, I. (2000). *Zabawa w zabijanie. Oddziaływanie przemocy prezentowanej w mediach na psychikę dzieci*. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka.
- Brzezińska, A. (2007). Jak rodzi się agresja?. W: A. Brzezińska, E. Hornowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Danielewska, J. (2002). *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*. Warszawa: WSiP.
- Grochocińska, R. (2004). Przemoc w rodzinie zjawiskiem zagrożenia rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym. W: J. Papieża, A. Plukisa (red.), *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.



Niżankowska-Półtorak, B., Półtorak, M. (2007). Poziom agresywności dzieci a ich prezentacja przemocy w filmach. W: W. Walc (red.), *Przemoc. Konteksty społeczno-kulturowe, tom II: Kulturowe i edukacyjne aspekty i zjawiska*. Rzeszów: Wydawnictwo URZ.

Szostak, S., Tabaka, A. (2004). *Porozmawiajmy o agresji, propozycja programu profilaktyczno-wychowawczego dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej*. Kraków: Wydawnictwo Rubikon.

## WAYS OF ELIMINATING AGGRESSIVE BEHAVIORS BY TEACHERS IN RELATION TO CHILDREN'S NEEDS

### Abstract

The article presents the research results, the aim of which was to learn different ways teachers deal with aggression, and to examine the knowledge that children have about aggression and related problems. Research was concerned on methods teachers use at work to eliminate children's aggressive behaviors. One of the research tools was a questionnaire addressed to teachers. Providing answers, they had to demonstrate their knowledge about the different types of aggression that can be observed among children, and describe the methods and ways of dealing with it. The children were interviewed by a puppet, which was used to transform the research into a process of interaction and reduce the distance between the child and the researcher. It helped to focus the interview on the problem. The research results showed how big problem the aggression in the life of pre-school children is. What is more, they presented a great knowledge about this subject. The article includes quotes from children's statements, that give an idea of, what they think, feel or experience dealing with aggression. The study shows, that all the tested teachers are aware of factors causing aggression in children and know different methods and ways of eliminating aggressive behavior. In practice, however, they are not always able to cope with this difficult and important problem and need support. This research can be useful for teachers and parents to learn and understand better the ubiquitous among children problem of aggression, familiarize with the ways of reacting in difficult situations and ways of eliminating aggressive behavior.

**Keywords:** child, teacher, aggression, eliminate, level